

Гриб В. І. Соціально-когнітологічний аспект досліджень інформаційного суспільства / В. І. Гриб, Е. А. Мельник // Знання. Освіта. Освіченість : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Вінниця (1-2 жовтня 2020 р.). – Вінниця : ВНТУ, 2020. – С. 16-20

УДК 167.7 + 168

СОЦІАЛЬНО-КОГНІТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕНЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА SOCIO-COGNITOLOGICAL ASPECT OF INFORMATION SOCIETY RESEARCH

Гриб В.І., Мельник Е.А.
м. Вінниця, Україна

Анотація

Світова спільнота висуває в якості основного завдання XXI століття побудову глобального інформаційного суспільства. На рівні модельних уявлень з'ясовується суперечливий характер майбутнього інформаційного суспільства. Поряд з поняттям «інформаційне суспільство» використовують поняття «суспільство знань» або «когнітивне суспільство», підкреслюючи роль теоретичного знання в житті сучасного суспільства. Інформаційне суспільство характеризується не тільки ширшими можливостями нагромадження й переробки інформації, а й новими формами комунікації. Сьогодні теоретики інформаційного суспільства фактично ототожнюють процеси комунікації з процесами розвитку соціальних структур. Футурологічні теорії дають нам багатоваріантну картину можливого майбутнього соціального устрою. Виходячи з цього, можна стверджувати, що становлення інформаційного суспільства є одним з основних напрямків сучасного історичного процесу. Інформаційне суспільство - це лише один з можливих та найбільш бажаних і стійких станів соціуму, якого можна досягнути завдяки спільним зусиллям представників більшості держав планети. Отже, в процесі розвитку соціуму неминучі катастрофи і біфуркації. Антиентропійними факторами соціуму є наука, освіта, культура. Перед техногенною цивілізацією постає проблема пошуку обмежень і засобів стримування, які допоможуть пом'якшити руйнівні наслідки біфуркацій на певних фазах еволюції. Багато дослідників в світі вважають, що саме інформаційне суспільство, яке йде на зміну техногенній цивілізації, покликане вирішити цю проблему. Повноцінне інформаційне суспільство не може утвердитися

само по собі, без цілеспрямованого впливу людей, без затвердження нових наукових парадигм і нового світогляду, які народжуються в результаті обговорення і вирішення розглянутих проблем.

Ключові слова: інформаційне суспільство; когнітивне суспільство; комунікації; знання; інформація

Abstract

The world community puts forward as the main task of the XXI century the construction of a global information society. At the level of model ideas, the contradictory nature of the future information society becomes clear. Along with the concept of "information society" use the concept of "knowledge society" or "cognitive society", emphasizing the role of theoretical knowledge in modern society. The information society is characterized not only by greater opportunities for accumulation and processing of information, but also by new forms of communication. Today, information society theorists actually identify the processes of communication with the processes of development of social structures. Futurological theories give us a multifaceted picture of a possible future social order. Based on this, we can say that the formation of the information society is one of the main directions of the modern historical process. The information society is just one of the possible and most desirable and stable states of society, which can be achieved through the joint efforts of most countries on the planet. Thus, in the process of development of society, catastrophes and bifurcations are inevitable. Anti-entropic factors of society are science, education, culture. Man-made civilization faces the problem of finding constraints and means of containment that will help mitigate the destructive effects of bifurcations at certain stages of evolution. Many researchers around the world believe that the information society itself, which is replacing the man-made civilization, is designed to solve this problem. A full-fledged information society cannot be established by itself, without the purposeful influence of people, without the approval of new scientific paradigms and a new worldview, which are born as a result of discussion and solution of the considered problems.

Key words: information society; cognitive society; communications; knowledge; information

Тел.. 0674314056

Vitalii2017@i.ua

Світова спільнота висуває в якості основного завдання XXI століття побудову глобального інформаційного суспільства, заснованого на спільному використанні знань і вільному, незалежно від кордонів, доступі до інформації за допомогою сучасних інформаційних технологій. Інформаційне суспільство постає як деяка ідеальна модель майбутнього соціального устрою [2; 8; 9]. Класична характеристика інформаційного суспільства, що сформувалася на рубежі 60-х - 70-х років XX століття (Д. Белл, О. Тоффлер, А. Турен, А. Маслоу), ґрунтувалася на таких основних параметрах: 1. Перехід економічних і соціальних функцій від капіталу до інформації. 2. Не власність, а рівень знань як фактор соціальної диференціації. 3. Симбіоз соціальних організацій та інформаційних технологій. Однак уже досить швидко стало очевидним, що реальна дійсність, як завжди, виявляється значно різноманітнішою від її попередніх прогнозів.

Очікувалось, що численні проблеми, породжені постіндустріальним суспільством, можуть бути подолані в рамках глобального інформаційного суспільства. Але, навіть на рівні модельних уявлень з'ясовується суперечливий характер майбутнього інформаційного суспільства. Ці суперечності виявляються вже на стадії його формування. Наприклад, вимоги відкритості та вільного доступу до інформації вступають в протиріччя з прагненням перетворити інформацію в звичайний товар. Проникнення відносин приватної власності в публічну сферу призвело до захоплення засобів масової інформації та державних інститутів і їх використання представниками монополій в своїх інтересах. Збір інформації про життя людей, спочатку націлений на поліпшення якості їх життя, призводить до можливості тотального стеження за всіма членами суспільства в інтересах приватних компаній і корпорацій. Не реалізованою виявилась також надія на скорочення світової економічної нерівності між розвиненими країнами і країнами що розвиваються за рахунок доступу останніх до сучасних інформаційних технологій. Стрімкий розвиток комп'ютерних технологій насправді призводить до поглиблення цифрового розриву між розвиненими країнами і країнами що розвиваються, а це дає все більші переваги країнам-розробникам нових комп'ютерних технологій.

Збільшення циркулюючої в глобальних мережах інформації є однією з істотних ознак становлення інформаційного суспільства. Тому філософський аналіз самого поняття «інформація» є актуальним в рамках заявленої теми дослідження. На перший план при вивченні інформації замість кількісних характеристик виходять такі її властивості як якість, емерджентність, здатність спонукати до дії, актуальність, комунікаційні властивості і цінність. Ці властивості використовуються для впливу на суспільну свідомість і свідомість окремих людей із застосуванням сучасних інформаційних технологій. Часто поряд з поняттям «інформаційне суспільство» використовують поняття «суспільство знань» або «когнітивне суспільство», підкреслюючи роль теоретичного знання в житті сучасного суспільства. Але, незважаючи на всю важливість знання, все ж таки головну роль в постіндустріальному суспільстві, яке стає

інформаційним, відіграє інформація. Саме інформація поширюється засобами комп'ютерних технологій і безпосередньо впливає на суспільну свідомість. Глобальні інформаційні мережі стають аналогом нервової системи людського організму завдяки тому, що саме ними поширюються різноманітні дані та інформація.

Інформаційне суспільство характеризується не тільки ширшими можливостями нагромадження й переробки інформації (як це уявлялося класикам), а й новими формами комунікації. Ці принципові зміни процесу комунікації в сучасному світі розглядаються за різноманітними підставами. Насамперед, як найзагальнішу зміну відзначають глобалізацію засобів масової інформації й комунікації. Саме вона задає, за висловом Э. Гідденса, "світовий інформаційний порядок", сутністю якого стає насильницьке поширення західної культури по всьому світі [5]. Іншою специфічною зміною, хоча й менш очевидною, постає трансформація самої структури комунікативного досвіду людини. Так у середовищі нових інформаційних технологій характерною рисою комунікації стає постійна необхідність "добудовування", конструювання як образу партнера по комунікації, так і правил взаємодії з ним. Інші зміни комунікації зовні носять менш принциповий характер, і дослідники значно розходяться в оцінках їх можливого відстроченого ефекту. Так, наприклад, відзначається можлива втрата науковим дискурсом свого привілейованого становища, своєрідне загострення традиційних проблем комунікації, таких, наприклад, як проблема довіри чи недовіри до інформації, що передається тощо. У підсумку всі ці зміни привели до того, що сьогодні теоретики інформаційного суспільства фактично ототожнюють процеси комунікації з процесами розвитку соціальних структур: яскравими прикладами подібного підходу можуть служити концепції Н. Лумана й М. Кастельса [8; 9]. Таким чином, не інформація, а комунікація виявляється "смыслоутворюющим стрижнем" інформаційного суспільства.

Найважливішим досягненнями сучасного наукового світогляду є принцип універсального еволюціонізму та уявлення про механізм саморозвитку складних систем, до яких відноситься і людське суспільство. Застосування ідей синергетики в питаннях вивчення суспільства призвело до появи нового методу дослідження – соціосинергетики [1; 3]. Всі закономірності, притаманні складним системам, що саморозвиваються, притаманні й суспільству в цілому. Це означає, що для соціальних систем характерною є постійна зміна динамічного і хаотичного етапів розвитку, причому результат хаотичного етапу розвитку принципово непередбачуваний. Теорії, що наполягають на можливості управління розвитком суспільства, таким чином, втрачають сенс. Залишається лише можливість сприяти реалізації бажаних тенденцій суспільного розвитку і протистояти небажаним тенденціям. Немає гарантії, що інформаційне суспільство обов'язково прийде на зміну постіндустріальному, але світова спільнота може сприяти реалізації тих тенденцій, які, в кінцевому підсумку, приведуть до реалізації бажаної моделі соціального устрою.

Цим пояснюється важливість аналізу можливих шляхів подальшого розвитку суспільства: різні футурологічні теорії дають нам багатоваріантну картину можливого майбутнього соціального устрою. Виходячи з цього, можна стверджувати, що становлення інформаційного суспільства є одним з основних напрямків сучасного історичного процесу.

Якщо погодитися з тим, що інформаційне суспільство буде якісно відрізнятися від постіндустріального суспільства, то згідно з сучасними науковими уявленнями процес його становлення повинен включати в себе хаотичний етап розвитку. Сучасний стан суспільства за своїми характеристиками відповідає уявленням про хаотичний етап розвитку системи. Саме цей сучасний період розвитку іноді називають постмодернізмом [6, с.87-99]. Вихід з хаотичного періоду розвитку повинен супроводжуватися когерентною поведінкою більшості елементів системи, що саморозвивається. Коли йдеться про людське суспільство це означає узгоджену дію більшості держав планети, яка може завершитися переходом до інформаційного суспільства або іншого стійкого стану. Наприклад, можливий варіант розвитку, за якого прогрес у сфері інформаційно-комунікаційних технологій буде супроводжуватися поглибленням цифрової та економічної нерівності між розвиненими і відсталими країнами [4, с.45-50]. У суспільстві буде спостерігатися подальше відокремлення працівників, пов'язаних з інформаційними технологіями, в особливе «інформаційне співтовариство». Поступова концентрація таких «спільнот» в найбільш розвинених країнах світу призведе до припинення прогресу за межами цих країн.

Таким чином, інформаційне суспільство - це лише один з можливих та найбільш бажаних і стійких станів соціуму, якого можна досягнути завдяки спільним зусиллям представників більшості держав планети. Такі зусилля плануються і координуються на міжнародних зустрічах з проблем глобального інформаційного суспільства[7; 10].

Висновки: Отже, в процесі розвитку соціуму неминучі катастрофи і біфуркації. Антиентропійними факторами соціуму є наука, освіта, культура. Перед техногенною цивілізацією постає проблема пошуку обмежень і засобів стримування, які допоможуть пом'якшити руйнівні наслідки біфуркацій на певних фазах еволюції. Багато дослідників в світі вважають, що саме інформаційне суспільство, яке йде на зміну техногенній цивілізації, покликане вирішити цю проблему. Повноцінне інформаційне суспільство не може утвердитися саме по собі, без цілеспрямованого впливу людей, без затвердження нових наукових парадигм і нового світогляду, які народжуються в результаті обговорення і вирішення розглянутих проблем. Отже, будь-які технологічні зміни вимагають адекватних відповідей з боку людини і суспільства. Тобто, нова технологія завжди провокує новий соціокультурний зміст. Саме ці висновки визначають сьогодні основні інтерпретаційні "вектори" соціально-когнітологічних досліджень інформаційного суспільства.

Література

1. Баранцев, Р. В. Имманентные проблемы синергетики / Р. В. Баранцев // Вопросы философии. 2002. -№ 9. - С. 91-101.
2. Белл, Д. Грядущее постиндустриальное общество: Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. М.: Academia, 1999, -783 с.
3. Бранский, В. П. Социальная синергетика как постмодернистская философия истории / В. П. Бранский // Общественные науки и современность. 1999. -№6.-С. 117-127.
4. Вершинская, О. Н. Информационное неравенство как социологическая проблема / О. Н. Вершинская // Информационное общество. 2001. - № 4.1. С. 45-50.
5. Гіденс Е. Соціологія. /Е. Гіденс - Київ, Основи. - 1999р. – 726 с.
6. Гриб В.І. Постмодернізм: основні способи філософствування і орієнтації в культурі / В.І.Гриб // Постмодернізм: переоцінка цінностей. Збірник наукових праць. Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця,2001. – С.87-99.
7. Європа та Глобальне інформаційне суспільство. Рекомендації Європейській раді. Брюссель, 26 травня 1994 р. (Europe and the Global Information Society. Recommendations to European Council. Brussels, 26 May 1994). В зб. "Європа на шляху до інформаційного суспільства. Матеріали Європейської Комісії 1994 — 1995 рр. Київ, Державний комітет зв'язку та інформатизації України. Вид. «Зв'язок», 2000
8. Кастельс, М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. М.: ГУ ВШЭ, 2000. - 608 с.
9. Мануель Кастельс, Пекка Хіманен. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель. Київ, Вид. «Ваклер», 2006. — 232 с. (The Information Society and Welfare State — The Finnish Model. Oxford University Press, 2002).
10. Окинавская хартия глобального информационного общества. (Окинава, 22 июля 2000 года). Законодавство України, документ 998_163. (Okinawa Charter on Global Information Society. Okinawa, July 22, 2000)